

JESZCZE W SPRAWIE TŁUMACZEŃ FRAGMENTU „MODLITWY PAŃSKIEJ” O ODPUSZCZANIU WIN

RENATA GRZEGORCZYKOWA

(Warszawa. Uniwersytet Warszawski)

Modlitwa Pańska, przekazana przez samego Jezusa, jest dla chrześcijan tekstem szczególnie ważnym, w którym każde słowo powinno być właściwie zrozumiane, a treść całego przekazu odczytana w sposób zgodny z intencją jego Twórcy. To zadanie utrudnia fakt, że użyte w tekście słowa są wieloznaczne, a także w toku dziejów zmieniają swoje znaczenia, co powoduje rozbieżność między znaczeniem pierwotnym a znaczeniem aktualnym, jak to ma miejsce np. w przypadku wyrazu *pokuszenie* (w przedostatniej prośbie Modlitwy Pańskiej), który pierwotnie znaczył ‘próba’, a potem ‘pokusa’ (por. zamieszczony w niniejszym tomie artykuł: [Janus 2019]). Przy tekstach Pisma św. dodatkową trudność stanowi fakt, że mamy do czynienia z wielością języków, przez które przechodzą poszczególne tłumaczenia Biblii.

Prośba o miłosierdzie Boga dla nas modlących się, o przebaczenie nam naszych przewinień, a przede wszystkim wezwanie (zobowiązanie) do przebaczenia tym wszystkim, którzy nam zawinili (u Mateusza sformułowane nawet jako warunek Bożego przebaczenia), dotyczą jednej z najważniejszych nauk moralnych Ewangelii, jakby fundamentu całego nauczania, tego, co odróżnia uczniów Chrystusa od innych ludzi. Przebaczenie krzywdzicielom, miłość do nieprzyjaciół, wyzbycie się nienawiści do nich ma wyróżniać chrześcijan: «jeśli miłujecie tych, którzy was miłują, cóż za nagrodę mieć będziecie? Czyż i celnicy tego nie czynią?» (Mt. 5,46). Na pytanie Piotra, ile razy mamy przebaczać braciom, Jezus odpowiada jednoznacznie

w sposób obrazowy: w każdej sytuacji. A sam Jezus w chwili męki na krzyżu przebacza swoim oprawcom.

1. Różnice w tłumaczeniach

Przekaz zawierający prośbę o miłosierdzie Boże i zobowiązanie przebaczenia krzywdzicielom, tym, którzy zawinili wobec nas, nie we wszystkich tłumaczeniach Ewangelii jest sformułowany wyraźnie.

W polskich tłumaczeniach tego fragmentu (Mt. 6,12; Łk. 11,4) od początku wyrażany był jednoznacznie. U Jakuba Wujka (1593) czytamy:

Mt. 6,12: «I odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom.»

Łk. 11,4: «A odpuść nam grzechy nasze, gdyż i my odpuszczamy każdemu nam winnemu.»

W tekście Łukasowym pewną niejednoznaczność wprowadza słowo *winnemu*, które może znaczyć: 'winnemu wobec nas, który zawinił wobec nas' i 'winnemu nam, który ma wobec nas pewne zobowiązanie'.

Tekst Biblii Tysiąclecia (2002) jest całkowicie jasny:

Mt. 6,12: «I przebacz nam nasze winy, jak i my przebaczymy tym, którzy przeciw nam zawinili.»

Łk. 11,4: «I przebacz nam nasze grzechy, bo i my przebaczymy każdemu, kto nam zawini.»

W nowszych przekładach (np. w Biblii Paulińskiej, 2005) wersy te zostały przetłumaczone zupełnie inaczej, podobnie do przekładów znanych we wschodnim chrześcijaństwie. Autorzy motywowali tę zmianę dążeniem do wierności z tekstem oryginalnym. A oto odpowiednie fragmenty w Biblii Paulińskiej:

Mt. 6,12: «I daruj nam nasze długi, jak i my darowaliśmy naszym dłużnikom».

Łk. 11,4: «I odpuść nam nasze grzechy, gdyż i my darujemy każdemu, kto wobec nas zawinił».

Zauważmy przy tym, że tekst Łukaszowy, zgodnie z oryginałem greckim, mówi wyraźnie o grzechach i winach.

W następnym wydaniu Biblii Paulińskiej zmieniono pod wpływem krytyki *długi* na *winy*, a *dłużników* na *winowajców*. Jednakże w kolejnym tłumaczeniu Pisma św., w tzw. Biblii dla Europy (wydanej w 2017 roku przez Towarzystwo Biblijne), znowu znalazło się określenie: *długi i dłużnicy*.

Mt. 6,12: «I odpuść nam nasze długi, jak i my odpuściliśmy naszym dłużnikom».

Łk. 11,4: «I odpuść nam nasze grzechy, bo i my odpuszczamy każdemu, kto jest nam dłużny».

We współczesnych tłumaczeniach na języki zachodnioeuropejskie omawiany fragment oddawany jest jednoznacznie jako przebaczenie win, por. np. tekst francuski:

Mt. 6,12: «Pardonne-nous le mal, que nous avons commis, comme nous pardonnons a ceux qui nous ont fait du mal»,

czy angielski:

Mt. 6,12: «Forgive us the wrong we have done, as we have forgiven those who have wronged us».

Natomiast we wszystkich tłumaczeniach należących do tradycji wschodniego chrześcijaństwa w miejsce nazw win i winowajców występują słowa oznaczające różnorakie zobowiązania, przede wszystkim zobowiązania finansowe, a więc rosyjskie słowa *dolg*, *dolżnik* i ich innojęzyczne odpowiedniki. I tak najstarsze tłumaczenia staro-cerkiewne i współczesne rosyjskie mają postać następującą:

Kodeks Sawy z XI wieku: Mt. 6,12: «I отъпусти намъ дългы наші, jako i my отъпуштаемъ дълъжникомъ нашимъ»,

Scs: Mt 6,12: «И остави намъ долги наша, яко и мы оставляемъ должникомъ нашимъ»

Лк 11, 4: «И остави намъ грехи наша, яко и сами оставляемъ всякому должнику нашему».

Tłumaczenia na język rosyjski:

Tzw. przekład synodalny: Мф 6, 12: «и прости намъ долги наши, какъ и мы прощаемъ должникамъ нашимъ».

Лк 11, 4: «и прости намъ грехи наши, ибо и мы прощаемъ всякому должнику нашему».

Аверинцев — Мф 6, 12: «и прости нам долги наши, как и мы простили должникам нашим».

Лк 11, 4: «и прости нам грехи наши, ибо и мы прощаем должникам нашим».

Кузнецова — Мф 6, 12: «И прости нам наши долги, как и мы прощаем тем, кто нам должен».

Лк 11, 4: «Прости нам наши грехи, ведь и мы прощаем всем, кто причиняет нам зло».

Tradycja wschodniego chrześcijaństwa nawiązuje w tym wypadku bezpośrednio do oryginalnej wersji greckiej Nowego Testamentu. W tym języku był bowiem pisany Nowy Testament, a także Ewangelia św. Mateusza, jedyna pisana po aramejsku, zachowała się tylko w wersji greckiej. I otóż w tekście greckim, a potem także w Wulgacie, wiernym przekładzie oryginału greckiego na łacinę, słowa odnoszące się do 'winy' i 'winowajców' (gr. *ofeilema*, *ofeilemata*, *ofeiletēs*, łac. *debitum*, *debita*, *debitores*) odznaczały się niejednoznacznością: ich pierwotnym znaczeniem było 'zobowiązanie', w tym zobowiązanie finansowe, 'dług', a wtórnie 'wina'.

A oto omawiane wersy w języku greckim i w łacinie:

Mt. 6.12: «Kai afes emin ta ofeilemata emon, os kai emeis afekamen tois ofeiletais emon».

Łk. 11,4: «Kai afes emin tas amartias emon, kai gar autoi afiomen panti ofeiloni emin».

Mt. 6,12: «Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris».

Łk. 11,4: «Et dimitte nobis peccata nostra, si quidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis».

Użycie w tekście greckim słów wieloznacznych, o niedookreślonych znaczeniach spowodowało niejasności interpretacyjne samego przekazu.

2. Źródła niejasności

Niejasności interpretacyjne wiązały się z tym, że, jak powiedzieliśmy wyżej, greckie słowa *ofelemata*, *ofeiletas* i ich łacińskie odpowiedniki (*debita*, *debitores*) są dwuznaczne, ich podstawowe znaczenie to ‘zobowiązanie’, ‘ten, kto jest zobowiązany do czegoś wobec kogoś’. Etymologia słowa *ofeilo* (por. [Beekes, van Beek 2010]) pokazuje, że pierwotnym znaczeniem tego wyrazu było ‘być zobowiązanym’, a ‘być winnym, podlegać karze’ pojawiło się wtórnie. Także łączące się z tymi wyrazami czasowniki (gr. *afemi*, łac. *dimitto*, *dimittere*) nie oznaczają ‘przebaczać’, ale ‘uwalniać od zobowiązań, cofać zobowiązanie’. Być może pojęcie ‘przebaczenia’ w sensie chrześcijańskim nie było znane grece klasycznej i określenie oznaczające ‘cofnięcie zobowiązań’, ‘darowanie długów’ najbardziej przybliżało to poszukiwane pojęcie. Użyte zostały słowa, które najbliżej oddawały sytuację ‘przebaczenia win’, choć stwarzały niejednoznaczność.

Dwuznaczność słów oznaczających ‘zobowiązanie’ i ‘winę’ charakteryzuje nie tylko grekę. Znana była już hebrajszczyźnie¹. W późnym hebrajskim istniał czasownik *chub* o znaczeniu ‘robić coś złego, niesprawiedliwego’, a jednocześnie ‘być dłużnikiem’, a także ‘związywać’ w sensie fizycznym. Odpowiadający mu rzeczownik *chob* ce-

¹ Wszystkie dane o języku hebrajskim zawdzięczam profesorowi Piotrowi Sobotce, za co Mu serdecznie dziękuję.

chował się tą samą dwuznacznością. Podobnie w judejsko-aramejskim notuje się rzeczownik *chuba(h)* o znaczeniach 'dług' i 'wina'.

Nazywanie tym samym słowem różnych typów zobowiązań, a także relacji, jaka wiąże tego, który wyrządził zło, z tym, który był jego ofiarą, ma pewne uzasadnienie semantyczne, ale skutkuje swoistym postrzeganiem sytuacji wyrządzania zła i zaciemnia jasność tej sytuacji. Sytuacja opisywana jako *dług* 'zobowiązanie, powinność' (ros. *dolġ, dolġnost'*), i jej aktant *dłużnik (dolġnik)* 'ten, który podejmuje zobowiązanie', dotyczy zasadniczo sytuacji, w której dłużnik uzyskuje jakieś dobro od kogoś (zaciąga wobec niego dług, np. finansowy) i zobowiązuje się do oddania tego dobra (spłacenia tego długu). Jeśli dług dotyczy nie relacji finansowych, ale stosunków międzyludzkich szerzej rozumianych, mamy do czynienia z «długiem wdzięczności» i spłacanie tego długu polega na wyświadczeniu dobra osobie, wobec której czujemy wdzięczność, jesteśmy zobowiązani do wdzięczności.

Długi i dłużnicy w Modlitwie Pańskiej odnoszą się do zupełnie innej sytuacji. Tu nie ma wyświadczenia dobra, które trzeba «spłacić» (za które trzeba się wywdzięczyć), natomiast przeciwnie — jest zło, które «dłużnik» popełnił względem swojego «wierzyciela». Sytuacja popełnienia zła (winy) jest bardzo złożona psychologicznie i moralnie (por. [Padučeva 2000; Grzegorczykowa 2008; Falkowska 2012]). Składają się na nią komponenty obligatoryjne: dwóch aktantów osobowych (krzywdziciel i skrzywdzony), fakt popełnienia zła, a także wiele komponentów otaczających (nieprofilowanych, ale obecnych): stan psychiczno-moralny krzywdziciela, przeżycia skrzywdzonego i wreszcie potrzeba zadośćuczynienia, powinność wyrównania zła ze strony krzywdziciela. I otóż przez ten ostatni komponent krzywdziciel staje się jakby dłużnikiem skrzywdzonego: jest zobowiązany do zadośćuczynienia skrzywdzonemu. Pytanie jednak, czy darowanie długów dłużnikom-krzywdzicielom ma polegać na zwalnianiu ich od obowiązku zadośćuczynienia.

Z tego, co zostało powiedziane, widać wyraźnie, że treści zawartych w przytoczonych wersach Ewangelii lepiej nie wyrażać za pomocą pojęć ‘długów’ i ‘dłużników’. Jednakże samo wprowadzenie pojęć ‘win’ i ‘winowajców’ nie usuwa jeszcze wszystkich niejasności związanych z interpretacją tych punktów *Modlitwy Pańskiej*.

3. Sens przesłania o odpuszczaniu win

Jak mówiliśmy na początku tego szkicu, przesłanie zawarte w omawianych fragmentach *Modlitwy Pańskiej* stanowi niezmiernie ważny przekaz nauki moralnej Ewangelii. Mowa w nich jest o stosunku do Boga i stosunku do drugiego człowieka.

Prośba skierowana do Boga o miłosierdzie i darowanie win wyraźnie pokazuje, że pojęcie ‘długu’ nie ujmuje właściwie tej prośby. Niewątpliwie jesteśmy dłużnikami Boga w sensie długu wdzięczności: wszystko od Niego otrzymaliśmy, wszystko Mu zawdzięczamy, ale ten stan nie może być zniesiony. Nie prosimy Go też o to, żeby nas uwolnił od wdzięczności, ale prosimy o to, żeby nam przebaczył (darował) zło, które popełniliśmy wobec innych ludzi i Boga (i tym samym sprzeciwiliśmy się Jego woli i miłości), żeby miał miłosierdzie nad naszą grzesznością, nad nami grzesznikami.

A w przypadku prośby skierowanej do Boga rozumienie *długów* jako ‘win’, ‘grzechów’ jest o tyle łatwiejsze, że podtrzymuje je wersja Łukaszowa, w której explicite występuje określenie *grzechy, winy*, odpowiadające gr. *amartija* ‘grzechy’, chociaż w drugiej części tego wersu pojawia się dwuznaczne *panti ofeiloni* ‘każdemu, który jest nam dłużny, winny’. Wersja grecka tego fragmentu niejednoznacznie mówi o tych, którzy nam zawinili, wyrządzili zło. Także określenia: *są nam dłużni*, ros. *kto nam dolżen*, *są* niejednoznaczne, jednakże sens jest jasny; nie chodzi o tych, którzy są nam dłużni finansowo, ani też o zwolnienie z wymagań zadośćuczynienia, gdyby chodziło o winowajców. Chodzi o przebaczenie temu, który nam zawinił, o zmianę nastawienia wobec niego, o przemianę serca. (O rozumieniu przeba-

czenia w *Modlitwie Pańskiej* pisze wnikliwie Anna Wierzbicka [Wierzbicka]).

Druga część fragmentu *Modlitwy Pańskiej* o odpuszczaniu win to zobowiązanie do przebaczenia wszystkim tym, którzy nas skrzywdzili, a nawet deklaracja, że już przebaczyliśmy, jak w wersji Mateuszowej. Ta część określa nasz stosunek do drugiego człowieka, z którym jesteśmy w konflikcie, który wyrządził nam krzywdę. Nakazuje zmienić do niego stosunek, wyzbyć się nienawiści i chęci odwetu, tak naturalnego, a nawet zalecanego w niektórych pogańskich kulturach jako obowiązek wyrównania zła. Przekaz zawarty w tej części *Modlitwy Pańskiej* jest wezwaniem do pojednania z drugim człowiekiem, które jest warunkiem przebaczenia ze strony Boga. To pojednanie powinno obejmować także naszą prośbę o wybaczenie skierowaną do tych wszystkich, wobec których myśmy zawinili, i prawdziwe wybaczenie naszym winowajcom.

4. Wnioski

Żeby mieć świadomość tych wszystkich treści, które niesie fragment *Modlitwy Pańskiej* o odpuszczaniu win, dobrze jest wymawiać słowa, które te treści niosą. Słowa *długi* i *dłużnicy* tych treści nie przekazują. W polszczyźnie słowa te dotyczą wyłącznie relacji finansowych, bądź też zobowiązań powodowanych wdzięcznością.

We współczesnym języku rosyjskim także wyrazy *dlołg* i *dolżnik* oznaczają przede wszystkim zobowiązania finansowe lub zobowiązania wynikające z wdzięczności. Wprawdzie słowniki współczesnego języka rosyjskiego notują jeszcze znaczenie 'wina' i 'winowajca' (por. Slovar', red. Jevgenieva), ale jest ono zawężone do kontekstów religijnych.

Oczywiście zmiana formuł sakralnych, które mają postać ustabilizowaną, powtarzaną automatycznie, nie jest łatwa. W tej sytuacji być może lepiej pozostawić formułę dawną, jednakże z koniecznym uświadomieniem ludziom modlącym się rzeczywistej treści modlitwy.

Wykaz skrótów i cytowanej literatury

Beekes Robert S. P., van Beek Lucien, 2010 — *Etymological Dictionary of Greek*, t. 1-2, Leiden Etymological Dictionary Series, t. 10 (1-2), Leiden-Boston; Brill.

Biblia — Biblia. *Knigi Svjaščennogo Pisanija Vetchogo i Novogo Zaveta*, Bruxelles 1973.

Biblia Paulińska — Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalm, najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem, Edycja św. Pawła, Częstochowa, 2005.

Biblia Tysiąclecia — Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, w przekładzie z języków oryginalnych, Poznań 1965-2002.

Biblia Wujka — Wujek Jakub. *Nowy Testament Pana naszego Jezusa Christusa*. Znowu z łacińskiego i z greckiego na polskie wiernie a szczyrze przełożony [...], Kraków 1593.

Bonnes Nouvelles Aujourd'hui, Le Nouveau Testament traduit en français courant d'après le text grec, Paris 1971.

Falkowska M., 2012, *Semantyka winy we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa.

Grzegorzczkowska R., 2008, *Pojęcie 'winy' i jego różne rozumienia w języku polskim i rosyjskim*, Prace Filologiczne, t. LIV, Warszawa.

Grzegorzczkowska R., 2009, *Kontrowersje wokół pojęcia 'winowajcy' i 'dłużnika' w tłumaczeniach „Modlitwy Pańskiej” [w:] Polszczyzna biblijna — między tradycją a współczesnością*, red. S. Kozłara, W. Przyczyna, Tarnów.

New Testament — *The New English Bible, New Testament*, Oxford 1962.

Janus 2019 — Janus E., «I nie wódź nas na pokuszenie...» (Z problemów przekładu «Modlitwy Pańskiej») // Niniejszy tom (О семиотике языка и ее исследователе. Памяти Маргариты Ивановны Лекомцевой / Ред. Н. Злыднева, Л. Киселева, Е. Фарыно. Tartu Ülikool Vene kirjanduse õppetool. Tartu, 2019).

Nowy Testament, przekład odzyskania, Bibles for Europe, 2017, Anaheim.

Padučeva E. V., 2000, *Semantika viny i smieščeniye akcentov v tolkovanii leksemy*, [w:] *Logičeskij analiz jazyka. Jazyki etiki*, Moskva.

SKŁP — *Słownik kościelny łacińsko-polski*, opr. A. Jougan, Poznań 1958.

Slovar' russkogo jazyka v četyrech tomach, red. A. P. Jevgenieva, Moskva. 1957.

Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu, [oprac.] Remigiusz Popowski, wyd. IV, Warszawa 2006.

Wulgata — *Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum Editio* (Neovulgata 1979).

Wierzbicka — Wierzbicka A., *Modlitwa Pańska*, Zeszyty Naukowe Centrum Badań im. Edyty Stein, 3, Poznań. 2008.